

Elena Rozskova
Egy sárosi lelkész drámái

Jonáš Záborský életműve a szlovák és a magyar történeti
drámák metszéspontján

A SZLOVÁK NEMZETI ÉBREDÉS korszakában (1780–1870)¹ a történelem és a nyelv fogalmának meghatározása a nemzeti öntudat formálásának legfontosabb eleme lett, amely kialakította a következő paradigmát: „hangoztatni és bizonyítani a nemzet létét és egyedi jellegét”.² A nemzeti történelem keresése a kor „parancsa” szerint hozzájárult a szlovákok önmeghatározásához, hiszen „a 17–18. századi szlovák nemzetfejlődés legalapvetőbb sajátosságát a történeti magyar államhoz való kötődésnek, az ún. hungarus-tudatnak és a lassan differenciálódó szláv »nemzeti« tudatnak a párhuzamossága jelentette”.³ A szlovák történetírás kezdetei a 18. században gyökereznek, azóta beszélhetünk „egy-fajta általános szláv és kifejezetten szlovák öntudat közt ingadozó történet szemléletről, amely ekkor kezd kibontakozni, lassan és részlegesen, az általános hungarus-szemléletről”.⁴ Ennek képviselői közé sorolható Samuel Timon, Ján Baltazár Magin, Bél Mátyás, Adam František Kollár és Ján Severini.⁵ A hungarus-tudat mellett már erős szláv (szlovák) öntudattal is rendelkeztek. A 18. század elején kibontakozott az épp kialakuló szlovák történetírás első szakmai vitája,

¹ A korszak kezdő és végpontjára lásd: MASKOVA–SZKORVID, 1997. 58.

² BOISSERIE, 2005. 5.

³ SZARKA, [1993]. 73.

⁴ NIEDERHAUSER, 1995. 572.

⁵ Bél, Mátyás (1684–1749), fő munkája *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (1735–1742); Kollár, Adam František (1718–1783) pedagógus, a bécsi udvar könyvtárosa, fő művei: *Historia diplomatica iuris patronatus apostolici Hungariae regum* (1762), *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungariae* (1764); Severini, Ján (1716–1789), polihisztor, számos tankönyv írója, fő műve a *Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae Cis-Danubianae a Morava amne ad Tibiscum* (1767). MINÁČ, 1989. 143., MINÁČ, 1992. 212.

amely a magyar honfoglalással volt kapcsolatos. 1722-ben Bencsik Mihály nagyszombati egyetemi tanár a *Novissima diata nobilissima* című röpiratában a magyar honfoglalást a nem magyarok (illetőleg a szlávok) meghódításának tekintette: „Bencsik művében felelevenítette a középkori magyar krónikákból a Szvatopluk által fehér lóért magyaroknak eladott ország legendáját, s abból azt a következtetést vonta le, hogy a szlovákok mint Szvatopluk népének leszármazottai örök időkre a magyarok alárendeltjévé váltak.”⁶ Ennek a szemléletnek ellentmondott Magin (1682–1735) katolikus papnak a *Murices sive Apologia incltyti comitatus Trenchinienis* (1728) című munkájában kifejtett véleménye, amelyben „a szlovákok autochton jellegét bizonyítandó a magyar honfoglalással kapcsolatosan a korabeli Kárpát-medencei szlávoknak magyarokkal szembeni vendégszeretetét, befogadó gesztusait állította előtérbe, és a középkori magyar állam kialakulását közös igyekezet eredményeként, a magyarok és már a korábban itt lakó szlávok közötti egyfajta szerződés következményeként értékelte”.⁷ Magin szemléletét a jezsuita Samuel Timon (1675–1736) képviselte a későbbiekben (*Imago antiquae et novae Hungariae*, 1733, Kassa), azzal kiegészítve, hogy a magyarok és a szlávok továbbiakban békésen éltek együtt.⁸

A 18–19. század fordulóját megelőzően három tudósnak – Juraj Papánek, Juraj Sklenár, Juraj Fándly⁹ – köszönhetően kialakult az immár szlovák történelemszemlélet. A szerzők sokra tartották a nagymorva hagyományt, Cirill és Metód művét, illetve a szlávok által a magyarokra, a magyar nyelvre és a középkori magyar állam megalakulására gyakorolt hatást. Etienne Boisserie francia kutató szerint az ő műveikben még „nincs szembenállás a Morva Birodalom és Magyarország között”.¹⁰ Boisserie azt írja: a „Morva Birodalom szlovák jellegére vonatkozó szemlélet akkor válik véglegessé, amikor a mozgalom a Štúr-generáció és a nyelv kodifikációja irányába mozdul el”.¹¹ A két történelemszemlélet képviselői közötti ellentétek az 1830–1840-es években bontakoztak ki, amikor előtérbe került a szlovák–magyar politikai konfliktus: „A korabeli magyar politika, a magyarosítás erősödése, a szlovák nemzet gondolatának elvetése, a nemzeti

⁶ SZARKA, [1993]. 73.

⁷ SZARKA, [1993]. 75–76.

⁸ OSLANSKÝ, 2005. 633–642.

⁹ Papánek, Juraj (1738–1802) katolikus pap, fő munkája a *Historia gentis Slavae. De Regno regibusque* (Pécs, 1780); Sklenár, Juraj (1745–1790) jezsuita szerzetes: *Vetustissimus Magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus* (1784); Fándly, Juraj (1750–1811) katolikus pap: *Compendiata historia gentis Slavae* (Trnava, 1793). MINÁČ, 1992. 272., MINÁČ, 1990. 395., MINÁČ, 1987. 53.

¹⁰ BOISSERIE, 2005. 4–5.

¹¹ BOISSERIE, 2005. 5.

mozgalommal szemben alkalmazott elnyomó intézkedések mind ezt a tendenciát erősítik.”¹²

Az irodalom területén a nemzeti történelem iránti érdeklődés különösen a felvilágosodás és romantika korszakában erősödött meg, vagyis „a képzeletbeli hazát mint szakrális területet a felvilágosodás és a romantika írói-költői teremtték meg a nemzeti narrációként elgondolt történelem sorsdöntő eseményeinek és hőseinek bemutatásával, a nemzet földrajzi mitológiájának (»szent« hegyekkel és vizekkel) elkészítésével”.¹³ Olyan romantikus írók fordultak nemzeti történelmi témákhoz, mint Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Samo Chalupka vagy Ján Kalinčiak. A szlovák nemzet jövője szempontjából szükséges volt az önálló identitás keresése, a „kulturális folytonosság vagy hagyományteremtés”¹⁴ tanúsítása, amit a szlovák nép „kulturális emlékezet”-ének¹⁵ formálása által el lehetett érni.

Jonáš Záborský (1812–1876) egyike volt azoknak az íróknak, akik jelentős mértékben törekedtek a szlovák „kulturális emlékezet” megteremtésére. Életműve a romantika évtizedeiben keletkezett, ennek ellenére szembefordult a romantikus esztétikával: szkepticizmussal tekintett a romantikára és inkább a klasszicizmust méltányolta – ennek következtében azonban kikerült az irodalmi áramlatok fősodrából. Ezért is nevezte őt 1970-es években Albín Bagin szlovák irodalomkritikus „klasszikus modernistá”-nak.¹⁶ Oskár Čepan szerint Záborský művei „anomáliákra és paradoxonokra”¹⁷ épültek. Ezek a találó jellemzések arról tanúskodnak, hogy bonyolult, szövevényes stílusa nem illeszkedett be az akkori szlovák irodalmi kánonba.¹⁸ Műveire komoly befolyást gyakorolt a romantika, emellett megtalálhatók bennük a klasszicizmus vonásai, egyúttal már a realizmus megjelenését vetítik előre.¹⁹

Az 1850-es években Záborský történészként is tevékenykedett. Ennek nyomán születtek meg a Magyar Királyság kialakulásáról és kezdetéről szóló

¹² BOISSERIE, 2005. 8.

¹³ KISS GY., 2005. 187.

¹⁴ Jan Assmann terminológiája. In: ASSMANN, 2004.

¹⁵ ASSMANN, 2004. 20.

¹⁶ BAGIN, 1978. 87.

¹⁷ ČEPAN, 1978. 11.

¹⁸ Záborský élete hasonló ellentmondásokkal volt terhelt: evangélikus teológusnak tanult, majd a parókiája leégése után katolizált, mert azt ígérték neki, hogy Kassán magas teológiai-akadémiai állást kap. Ám végül becsapták, és csak káplán lett a kassai plébános mellett. 1853-ban a Sáros megyei Zsupcsány (Župčany) nevű község lelképásztora lett, egészen 1876-ban bekövetkezett haláláig. SZIKLAY, 1962. 400–401.

¹⁹ Záborský művészeti koncepciójának bonyolultságáról: ZAJAC, 2005. 348–368.

rövid cikkei, országismereti tanulmányai, a drámáihoz írt magyarázatok, illetve nagyobb munkái közül pl. az *Úryoky o najstaršej histórii Uhorska* (Részletek a Magyarország régi történelméről), a *Zápas cirkve východnej so západnou*²⁰ (Keleti és nyugati egyház harca) stb.

Hungarus történetiszemléletét a kéziratban maradt *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatkov do čias Žigmundových* (A Magyar Királyság története a kezdetektől Zsigmond király uralkodásáig) című monumentális munkájában foglalta össze. A mű kézirat 1875-ben Prágába került, azóta a Prágai Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzik.²¹

Maga a drámaíró rendkívül fontosnak tartotta a szlovák történetírás fejlődését: „Eddig a magyarországi történetírással²² magyarok vagy németek foglalkoztak. Előszedték a krónikákat és legendákat, átdolgozták ezeket és kiadták [...] figyelembe vették a külföldi forrásokat és ezeken felépítették Magyarország történelmét, [amely] általánosan elfogadott, de számunkra elfogadhatatlan. [...] A nyelvünk és a szláv történelem ismeretlensége miatt nem tudták megérteni a régi Magyar Királyságot, amely kétségtelenül szláv jellegű volt. [...] Egy könyvre sincs akkora szükségünk, mint egy szlovákul íródott Magyarország-történetre.”²³

Záborský nem tekintette magát hivatásos történésznek, annak ellenére, hogy alapos és gazdag forrásanyagra épülő munkát végzett. Leveleiben azt írta, hogy historikusi munkásságát elsősorban történeti drámaciklusának komoly elméleti előkészítésére szánta, ezért nem meglepő, hogy – Niederhauser véleménye szerint – „inkább az irodalomtörténet tartja számon, mint történeti drámák szerzőjét”.²⁴ A drámák többsége 1858–1863 között született, ezek voltak a történeti dráma műfajának első darabjai a szlovák irodalomban. A művek egy része a szlovák, orosz, lengyel, szerb és horvát történelemről szól, ami megfelel a szerző szláv kölcsönösség gondolatán alapuló nézeteinek. Ján Kollár (1793–1852) szlovák költő és a szláv kölcsönösség eszméjének megalapozója²⁵ nyomán Záborský is az irodalmi együttműködésre szólította fel

²⁰ Záborský cikkei: JOSIFOVIČ, 1864a., JOSIFOVIČ, 1864b., ZÁBORSKÝ, 1863., ZÁBORSKÝ, 1867., stb.

²¹ A szlovák történészek közül a *Dejiny...* elemzésével például Richard Marsina és Ladislav Tajták foglalkozott. MARSINA, 1978. 132–145., TAJTÁK, 1978. 166–187.

²² Eredetileg *dejepis uhorskýj*.

²³ Emil Lehuta idézi. LEHUTA, 1998. 261–263.

²⁴ NIEDERHAUSER, 1995. 580.

²⁵ A szláv kölcsönösség nagyhatású elméletét Ján Kollár 1835-ben alkotta meg. Ebben a szlávokat egy nemzetnek, a különböző szláv nemzeteket különböző törzseknek tartotta, és besorolta őket négy főnyelvjárássba (orosz, lengyel, cseh, illír). A végső cél pedig az egységes szláv irodalmi nyelv kialakítása volt.

a szláv népeket, de nem támogatta a majdani szláv politikai egység előkészítését. Arra törekedett, hogy „az irodalmi kölcsönösség honosodjon meg a szláv népek között, hogy erkölcsileg támogassák az egységet: de ne legyen semmi egyesült polgári Össz-szlávia”.²⁶ Ez indította arra is, hogy a szerb népi költészetet utánozva tíz szótagú, rímtelen, verses formában írja drámáit.

Záborský drámái közül azok tarthatnak számot különleges érdeklődésre, amelyek a magyar történelemmel és a szlovák–magyar történelmi viszonyokkal kapcsolatosak (például: *Nagy Moravia utolsó napjai*, *A dunántúli szlovákok harca*, *Az Árpádok*, *A rozgonyi csata*, *Zach Felicián*, *A Hunyadiak*, *Dózsa*, *Báthori Erzsébet* stb.). Ezekben a művekben a szerző vitatkozott a magyar drámaírók hasonló tematikájú munkáival, ám a polemizálás mellett egyúttal támaszkodott is azok műfajbeli újításaira, hiszen a szlovák irodalomban a történelmi drámának nem volt hagyománya. Záborský művei elválaszthatatlanok az akkori magyar–szlovák kulturális viszonyoktól. Erről tanúskodik az író szlovák kritikusokra panaszkodó levelének egyik részlete: „Szeretném tudni, vajon ezek az emberek (kritikusok) olvasták-e a magyar drámaírókat? A kritikák egyikében sem akadtam nyomára, hogy műveimet összehasonlították volna az ilyen vagy hasonló tartalmú magyar művekkel.”²⁷

Záborský műveinek tematikája olyan magyar drámákkal mutat hasonlóságot, amelyek különböző irodalmi stílusokban íródtak, a klasszicizmustól kezdve a késő romantikáig.²⁸ Ez a tény azt bizonyítja, hogy a 19. század második felében már kialakult a történelmi dráma műfaja a magyar irodalomban, amely a színpadon bizonyos változásokon (színjátéktípusokon) ment át (az „áltörténelmi szomorújáték”-tól, a „vitézi játék”-on keresztül a „krónikás dráma”-ig).²⁹

A szlovák drámaíró több olyan művet is ismert és olvashatott, amelyet nem említett meg leveleiben és más dokumentumaiban. A szlovák és a magyar történelmi dráma tipológiai aspektusa nagyon fontos szerepet kap így az össze-

²⁶ LAZAR, 1956. 66.

²⁷ Közli LAZAR, 1956. 301.

²⁸ A történelmi témák olyan magyar drámaírók műveiben találhatók, mint Bessenyei György (1747–1811), Katona József (1791–1830), Virág Benedek (1754–1830), Kisfaludy Károly (1788–1830), Kisfaludy Sándor (1772–1844), Szentmiklóssy Alajos (1793–1849), Vörösmarty Mihály (1800–1855), Gaál József (1811–1866), Garay János (1812–1853), Kürthy Lajos (1813–1864), Szigligeti Ede (1814–1878), Tóth Lőrinc (1814–1903), Vahot Imre (1820–1879), Madách Imre (1823–1864), Jókai Mór (1825–1904), Tóth Kálmán (1831–1881) stb.

²⁹ Kerényi Ferenc terminológiája. In: KERÉNYI, 1981.

hasonlításban, mivel az írók ugyanolyan történelmi témákkal foglalkoztak, ugyanolyan forrásokat használtak és hasonló körülmények között alkották a műveiket.

Záborský kapcsolata a magyar drámairodalommal két szempontból vizsgálható meg. Az egyik ideológiai: látens módon polemizált a Magyar Királyság keletkezésével és a magyar állam fejlődésével kapcsolatos sztereotip elképzelésekkel, amelyek magyar történelmi munkákon, a régi mítoszokon, krónikákon alapultak. A másik szempont irodalmi síkon, esztétikai formában jelentkezett: lemondott a romantikus típusú történelmi tragédiáról, amelyben a drámaíró szabadon értelmezi a szereplők jellemét és az eseményeket. Záborský ily módon azokkal helyezkedett szembe, akik műveiket a tényyszerűség és valóságosság elválaszthatóságára alapozták, az ő számára maga a valóság tragikus és drámai jellegű volt, ezért drámaiban többre becsülte a történelmi események pontos, tényekre épülő ábrázolását, mint a költői leleményt. Tartotta magát a tényekhez, amelyeket alkalmasaknak talált a történelem magyarázatára és amelyekhez saját kutatásai és egyéb történelmi munkák révén jutott.

Fontos tudni, hogy Záborský történelmi drámái alapvetően könyvdrámák voltak, nem állították színpadra őket a 19. század folyamán. Ennek oka, hogy az egykori szlovák színházi kultúra még fejletlen, amatőr jellegű volt, amelynek keretein túlnyúltak Záborský bonyolult tartalmú drámái.³⁰

Hasonlítsuk össze Záborský néhány történelmi drámáját az azonos tartalmú magyar művekkel! Már említettem, hogy az egyik legfontosabb történelmi téma Nagy-Morávia korszaka volt, amelyben a szlovák írók és történészek a szlovák nemzet eredetét keresték. „*A Morva Birodalom hagyománya* – írja Etienne Boissérie – *a nagy romantikus korszakban gyökerezik meg véglegesen állandó és vitathatatlan értéként. Ján Hollý 1827-ben megjelent Svätopluk című epikus költeménye és Bohuslav Tablic a Hlasové-ban való közreműködése (1846) között lett a Morva Birodalom központi téma.*”³¹ 1865-ben a *Drámai költemények* című kötetben megjelent Záborský *Posledné dni Veľkej Moravy* (Nagymoravia utolsó napjai) című drámája. Később a szerző átdolgozta a művét és 1869-ben kiadta a *Sokol* irodalmi folyóirat mellékletében *Morávia utolsó napjai* címmel. (Ez volt az egyetlen műve, amelyen változtatásokat hajtott végre.)

Záborský nem említette a levelezésében vagy egyéb dokumentumaiban, hogy ismerné Gaál József *Szvatoopluk* (1839) című drámáját, de a közös vagy

³⁰ LEHUTA, 1998. 205.

³¹ BOISSERIE, 2005. 5.

hasonló téma lehetővé teszi, hogy összehasonlítsuk a két művet.³² Gaál József drámájának cselekménye Szvatopluk pozsonyi várában és a Tisza-parton elhelyezkedő magyar táborban, valamint Nyitra környékén zajlik. Szvatopluk gyenge és nem előrelátó, de becsvágyó irigy politikus, aki árulókkal és megbízhatatlan emberekkel (Zobor, Kriván,³³ Klucsor, Zdenko) veszi körül magát. Nagy-Moráviát két veszély fenyegeti: egyrésztől Arnulf császár tart igényt a nagymorva földre, másrésztől a Tisza mentén a magyar katonák támadása várható. Szvatopluk szövetségesei titokban megpróbálnak kapcsolatba lépni a magyarok vezetőivel, hogy letaszítsák Szvatoplukot a trónról. A Zobor nevű tanácsadó tárgyalásokat folytat Árpáddal. A magyarok felháborítónak tekintik Zobor árulását, elutasítják a segítségét, mivel sürgősen: ez a föld hozzájuk tartozik az öröklési jog szerint, mivel Attila utódjainak tekintik magukat. Párhuzamosan a dráma történelmi szálával egy romantikus vonal is kifejlődik, amely egy Ilma nevű, Szvatopluk fogságába esett magyar leánnyal kapcsolatos. Ilma beleszeretett Kadosába, Árpád követébe, de nem szökik el a magyarokhoz, mivel bosszút akar állni Szvatoplukon apja meggyilkolásáért. A szlávok és a magyarok közötti csatában Szvatopluk bátran harcol, de végül a magyarok győznek. Zobor újra átmegy a magyarok táborába, de azok újabb árulását már nem bocsátják meg, és kivégzik őt. A történet végén Ilma már szánalmat érez Szvatopluk iránt. A pozsonyi vár ura öngyilkos lesz a dráma végén.

Záborský a *Posledné dni Velkej Moravy* című drámájában Nagy-Moravia bukásának bonyolult, összetett képét rajzolja meg. Az anakronizmus módszerét használva a történelmi színen együtt szerepelteti a történelmi személyek több nemzedékét is: megjelenik Rasztiszlav, I. Szvatopluk unokaöccse; II. Mojmir nagymorva uralkodó és II. Szvatopluk, akik a trónért harcolnak egymással. A drámában sok mellékszereplő van: Nagymoravia szövetségesei és árulói. Így a fő konfliktus nem is a szlávok és a magyarok között zajlik, hanem maguk a szlávok között: Stipihnev cseh fejedelem Arnulfot támogatja, Bratislav (Braclov) pannoniai fejedelem magyaroknak segít, II. Szvatopluk a trónért küzd, mintha észre sem venné a külső veszélyt. A drámában német lovagok, papok és pogányok is szerepelnek, így Záborský a 9. század széles történelmi táblóját rajzolta meg. A történetben a Szvatopluk vezette szláv fejedelmek elárulják Mojmirrt és

³² Lehetséges, hogy mindkét műre hatott Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című eposza, mivel 1825-ben megjelent hőskölteményének nagy hatása volt mind a közönségre, mind az írókra.

³³ Ez tehát a szlovák nemzeti jelképvilághoz tartozó hegyek megnevezéseinek negatív értékelése.

a magyarokkal együtt letaszítják őt a trónról, igazi győzteseknek pedig a magyarok bizonyulnak, akik birtokba veszik a hajdani szláv területeket.

Zoltán Rampák szlovák drámakutató véleménye szerint „*Gaál József Szvatoptluk című drámája visszatükrözi azt a hangulatot, amelyet az 1830–1840-es években a magyar legendák és krónikák nacionalista interpretációja keltett*”.³⁴ Gaál József a fehér ló mondáját³⁵ használja fel művében, illetve azt a legendát, amely szerint a magyarok Attilának, a hunok vezérének utódai. Záborský másban látja Nagy-Moravia bukásának okait, így polemizál a magyar állam keletkezésével kapcsolatos elképzelésekkel (sztereotípiákkal). A szlovák drámaíró elsősorban a bukás belső okaira mutat rá. Míg Gaál József műve alapját régi legendák adják, addig Záborskýnak a dráma fő problémája a szlávok kulturális és irodalmi kölcsönösségével kapcsolatos. A szlovák drámaíró azt próbálja bebizonyítani, hogy a szláv népeknek hosszú közös történetük van, a belső ellenségeskedés, széthúzás pedig szerencsétlenséget okozott és okoz.³⁶ Ily módon Záborský saját művében ki is alakít egy másik, már szláv jellegű mítoszt, amely a szláv kölcsönösség gondolatával van összefüggésben. Záborský szerint ezzel kapcsolatos a szlovák nép jelene és jövője.

A nemzeti ideológia nagy hatást gyakorolt mindkét szerző drámájára. Mindketten olyan fogalmakat használnak, amelyek egyértelműen a 19. századra jellemzők. Gaál művében fontos szerepet játszik a hősök nemzeti identitása:

„Ilma: Magyar lány!

Kádosa: Magyar lány! S a tótok közepén!”³⁷

Záborský drámájában a vallási identitás is fontos („*Nem vagyunk szlávok, hanem katolikusok vagyunk*”³⁸ – mondják a morva katonák). Őszerinte a szlávok (szlovákok) eredetileg a keleti kereszténységet vették fel. Mind a két író ki vetíti tehát a 19. századi fogalmakat és nézeteket a történelmi múltra.

Szvatoptluk mind Gaál Józsefnél, mind Záborskýnál negatív hőstípust képvisel, ám míg Gaál szláv-sága miatt értékeli őt negatívan, addig Záborský tragikus sorsú, Shakespeare-i hősként ábrázolja. Árpád vezért mindkét dráma

³⁴ RAMPÁK, 1975. 75.

³⁵ A fehér ló mondája Anonymus krónikájából származik, amely szöveg megfellebbezhetetlen forrás volt ekkor.

³⁶ A széthúzás egyébként számos korabeli magyar történeti dráma alapkonfliktusa is, sőt, a magyar történelem egyik legfontosabb struktúráképző mozzanataként jelent meg az egyenlenség mint a történeti katasztrófák oka.

³⁷ GAÁL, 1843. 7.

³⁸ ZÁBORSKÝ, 1954. 52.

erős, előrelátó politikusként jeleníti meg. Gaálnál a magyarok győztesek és igazi hősök – a szlovákok pedig éppen az ellentétüket képviselik. Emiatt a sablonos ábrázolás miatt a drámájában egyáltalán nincs mély pszichologizmus, mivel minden már előre eldőlt. A magyarok és szlávok jelleme a szerzői felosztásból adódik. Itt „mi-csoport” és „ők-csoport” áll szemben egymással, és „a narrátor a mi-csoport értékeinek, magatartásmintáinak, sztereotípiáinak megfelelően formál véleményt” az ők-csoportról.³⁹ Gaál vad és erős katonaként, tisztességes és bátor emberekként jellemzi a magyarokat. („Zobor: Mérföldtől távolból hoz egy erős nemzetet földünkre, de tudatlant és vadat [...] a vad erőt ha okosság vezérli, mi álljon ellent?”⁴⁰) Érdekes, hogy a magyarokat nem pogányoknak látja a szerző, ők keresztény hagyomány szerint viselkednek. Záborský hasonló módon ábrázolja a magyarokat, de a magyar drámaíróval szemben ő nincs elragadtatva azok vadságától, világuk pogány világ, amely nem hasonlít a szlávok keresztény világára. A szlovák szerző azt írja, hogy a magyarok egy Hadúr⁴¹ bálványának imádkoznak.⁴² Ennek ellenére nem viszonyul negatívan a magyar táborhoz, mivel szerintem nem a magyarok, hanem maguk a szlávok okozták Nagy-Moravia bukását. A magyarok a szlávok büntetésének tekinthetők.

Mind a két dráma az árulás motívumára épül, de ez a két műben különböző funkciókat kap. Gaál művében minden szláv (illetőleg szlovák) áruló. Záborský drámájában a szláv szövetségesek közül játsszák néhányan az áruló szerepét.

A két szerző tehát ugyanúgy Nagy-Moravia bukását ábrázolja, de különböző módon. Záborskýnál nem találhatók meg a Gaál által használt sablonok a szlovákok és a magyarok ábrázolásában, viszont saját mítoszt teremt a szláv múltból.

Záborský *Árpádok* és Szigligeti Ede *Vazul* (megjelent 1839-ben) című drámája szintén sok közös vonást mutat. Vazul személyéhez a legfontosabb forrásukként Garay János balladáit és Thuróczy János krónikája szolgáltak. Mind a két drámában ugyanarról a történelmi eseményről van szó és ugyanazok a szereplők lépnek fel: István király már nagyon öreg, a trónöröklés problémájával küzd. A fő ellenfelek Péter és Vazul, István unokaöccsei. A többi szereplő is megegyezik: István királyon kívül Gizella, Aba Sámuel és Buda

³⁹ Így fogalmaz Kiss Gy., 2005. 138.

⁴⁰ GAÁL, 1843. 1.

⁴¹ Az eredeti szövegben is magyarul.

⁴² A Hadúr szerepeltetése talán Vörösmarty hatását mutatja (*Zalán futása*).

lép színre. Mindkét drámában Gizella és Péter intrikál Vazul ellen, végül tömlöcbe zárják őt, ahol megvakítják és megsüketítik. A téma feldolgozása azonban különbözik, a főszereplők között is nagy jellembeli eltérés van.

Szigligeti drámájában Vazul egy fiatal, „*vad, vásott, felpogány*” ember, aki nem tanult sehol, és „*valódi királyról nincs is fogalma*”⁴³ de becsületes, jószívű. István király úgy véli, hogy ő még nem való uralkodónak, ezért Pétert kívánja utódjául, aki külföldön tanult. A magyarok gyűlölik Pétert, mivel idegennek tartják. Amikor Vazul börtönbe kerül, már úgy érzi, hogy alkalmas az uralkodásra, ezért nem akarja Péterre bízni a magyar trónt, végül István király is támogatni kezdi őt, amikor tudomást szerez Péter és Gizella intrikáiról. Záborskýnál Vazul egészen más jellemű hős. Egy művelt, bölcs ember, István király azonban nem akarja őt királyként látni, mivel pravoszláv vallású, és nem utasítja el ősei hitét. A katolicizmust idegennek látja Magyarországon. A szlovák és a magyar drámában egyaránt fontos szerepet játszik tehát a „hazai” és az „idegen” (Szigligeti drámájában: magyar-itáliai; Záborský drámájában: szláv–katolikus) közötti ellentét.

Bár Záborský irodalmi koncepciója szerint a történelmi drámát csak tényekre lehet alapozni, nem tudta elkerülni a fantázia világát: a történetben Gizella és Péter titokban gyilkossági kísérletet rendez István ellen, majd úgy állítja be az eseményeket, mintha Vazul tette volna. A szlovák drámaíró azonban nem építi művébe azokat a szerelmi motívumokat, amelyek fontos szerepet játszanak a magyar drámában.

Záborský drámaírói munkássága szoros kapcsolatban állt a magyar irodalommal. Művei és a magyar drámák közötti számos párhuzam ellenére azonban írásai eredetiek, inkább tipológiaiilag mutatnak rokonságot a kortárs magyar alkotásokkal. A kor szerzői ugyanazon régi krónikákra, legendákra, dokumentumokra és történelmi munkákra támaszkodtak, így olyan műveket írtak, amelyekben visszatükröződött a nemzeti öntudat formálásának, gyökerkeresésének folyamata. Ezek a témák fordulópontokat jelentettek mind a magyar, mind a szlovák történelemben, ennek megfelelően a drámaírók a múltban saját népük történelmi folytonosságának bizonyítékát találták meg. A szerzők különböző módon dolgozták fel a közös történelmi témákat, ezek a „különbségek” azonban közös magyar–szlovák kulturális kontextust teremtettek.

⁴³ SZIGLIGETI, 1839. 122.

Elena Rozskova: Drámy jedného šarišského kňaza. Životné dielo Jonáša Záborského na priesečníku slovenských a maďarských drám

Štúdia paralelne stavia historické drámy Jonáša Záborského ku dobovým, maďarským dielam s podobnou tematikou. Autorka podáva prehľad na vznik a počiatočné obdobie slovenského historického nazerania. Aj Jonáš Záborský pôsobil ako historik, avšak v prvom rade v súvislosti s prípravou teoretického vypracovania dramatického cyklu s historickou tematikou. Námety svojich diel často čerpal z uhorskej histórie a z dejín slovensko-maďarských vzťahov. Autorka dáva do protikladu Záborského drámy *Posledné dni Veľkej Moravy* a *Árpádok so Szvatopluk-om* od Jozefa Gaála, respektíve s dielom s názvom *Vazul* od Ede Szigligetiho. Napriek mnohým podobnostiam medzi jej prácami a maďarskou drámou jej práce majú originálny charakter, viac poukazujú na typologické príbuzenstvo so súčasnou maďarskou tvorbou. Autori obdobia sa taktiež opreli o staré kroniky, legendy a historické práce, a tak písali také diela, v ktorých sa odzrkadlil proces formovania národného povedomia. Tieto témy znamenajú prelomy tak v maďarských, ako aj v slovenských dejinách, tomuto zodpovedajúc dramatici v minulosti našli dôkaz historickej kontinuity vlastného ľudu. Autori rôznymi spôsobmi spracovali spoločné historické témy, tieto „rozdiely“ však tvoria spoločný slovensko-maďarský kultúrny kontext.

Fordította: Angelika Dončová

Felhasznált irodalom és rövidítések

ASSMANN

- 2004 ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz, 2004.

BAGIN

- 1978 BAGIN, Albín: Záborský modernista. In: *Biografické štúdie*, VIII. Zborník referátov z vedeckej konferencie o Jonášovi Záborskom usporiadanej v Martine 22–23. 1. 1976. Martin, 1978. 83–89.

BOISSERIE

- 2005 BOISSERIE, Etienne: A magyar tényező az 1914 előtti szlovák történetírás kialakulásában. In: *Pro minoritate. Szlovákok Magyarországon: társadalom, eszmék, intézmények*. 2005/tél 3–15.

ČEPAN

- 1978 ČEPAN, Oskar: Paradoxy Jonáša Záborského. In: *Biografické štúdie*, VIII. Zborník referátov z vedeckej konferencie o Jonášovi Záborskom usporiadanej v Martine 22–23. 1. 1976. Martin, 1978. 11–22.

GAÁL

- 1843 GAÁL, József.: Szvatopluk. Szomorújáték. In: NAGY Ignác: *Szimműtár*, IV. köt. Buda, 1843.

JOSIFOVIČ

- 1864a JOSIFOVIČ, Vojan [Záborský, Jonáš]: Úvahy o najstaršej histórii Uhorska. In: *Lipa*, 1864. III. 1–8.
- 1864b JOSIFOVIČ, Vojan [Záborský, Jonáš]: Zápas cirkve východnej so západnou. In: *Lipa*, 1864. III. 9–19.
- 1864c JOSIFOVIČ, Vojan [Záborský, Jonáš]: Árpádovci. In: *Lipa*, 1864. III. 100–154.

KERÉNYI

- 1981 KERÉNYI Ferenc: *A régi magyar színpadon. 1790-1849*. Budapest, Magvető, 1981.

KISS GY.

- 2005 KISS GY. Csaba: *A haza mint kert*. Budapest, Nap, 2005.

LAZAR

- 1956 LAZAR, Ervín: *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

LEHUTA

- 1998 LEHUTA, Emil: *Dramatik Jonáš Záborský*. Bratislava, Národné divadelné centrum, 1998.

MARSINA

- 1978 MARSINA, Richard: Jonáš Záborský a jeho Dejiny kráľovstva uhorského. In: *Biografické štúdie*, VIII. 132–145.

MASKOVA-SZKORVID

- 1997** *Словацкая литература. От истоков до конца XIX века.* (A szlovák irodalom. A kezdetektől a XIX. század végéig.) Szerk.: MASKOVA A. G.-SZKORVID Sz. Sz. Moszkva, 1997.

MINÁČ

- 1987 MINÁČ, Vladimír (red.) *Slovenský biografický slovník. (od roku 833 do roku 1990)* 2. zväzok. Martin, Matica slovenská, 1987.
- 1989 MINÁČ, Vladimír (red.) *Slovenský biografický slovník. (od roku 833 do roku 1990)* 3. zväzok. Martin, Matica slovenská, 1989.
- 1990 MINÁČ, Vladimír (red.) *Slovenský biografický slovník. (od roku 833 do roku 1990)* 4. zväzok. Martin, Matica slovenská, 1990.
- 1992 MINÁČ, Vladimír (red.) *Slovenský biografický slovník. (od roku 833 do roku 1990)* 5. zväzok. Martin, Matica slovenská, 1992.

NIEDERHAUSER

- 1995 NIEDERHAUSER, Emil: *A történetírás története Kelet-Európában.* Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 1995.

OSLANSKÝ

- 2005 OSLANSKÝ, Frantisek: Samuel Timon a jeho kritický prístup k dejinám uhorského kráľovstva v stredoveku. In: *Historický časopis*, 2005/4. 633-642.

RAMPÁK

- 1975 RAMPÁK, Zoltán: *Slovenskí klasickí dramatici 19. storočia a inonárodná dráma.* Bratislava, 1975.

SZARKA

- [1993] SZARKA László: *A szlovákok története.* Budapest, Bereményi, [1993].

SZIGLIGETI

- 1839 SZIGLIGETI Ede: *Színművei.* Pest, 1839.

SZIKLAY

- 1962 SZIKLAY László: *A szlovák irodalom története.* Budapest, Akadémiai, 1962.

TAJTÁK

- 1978 TAJTÁK, Ladislav: K niektorým otázkam slovenskej historiografie v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia a historické práce Jonáša Záborského. In: *Biografické štúdie*, VIII. 166–187.

ZÁBORSKÝ

- 1863 ZÁBORSKÝ, Jonáš: O mene Waic, ktoré sv. Štefan I. kr. uh. Pred krstom nosil. In: *Slovesnosť*, 29. 3. 1863.
- 1867 ZÁBORSKÝ, Jonáš: Kedy Slováci počali sa cítiť národom. In: *Buda-peštianske vedomosti*, 10. 12. 1867.
- 1954 ZÁBORSKÝ, Jonáš: *Výber z diela*. Zväzok. III. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.

ZAJAC

- 2005 ZAJAC, Peter: Kocúrkovo ako slovenský antimýtus. In: *Slovenská literatúra*, 52. (2005) č. 4–5. 348–368.